

**ANUL 1939 – MOMENT CRUCIAL ÎN ISTORIA LEGĂTURILOR
DE PRIETENIE ROMÂNNO-POLONE**

Ion CONSTANTIN

În ajunul celui de-al doilea război mondial, România și Polonia trăiau momente dramatice, fiind amenințate de marile puteri totalitare din estul și vestul Europei: U.R.S.S. și Germania.

Încheierea tratatului Molotov-Ribbentrop, la 23 august 1939, a creat o situație excepțional de grea celor două țări. Prin semnarea pactului de neagresiune, însoțit de nefastul protocol secret, Molotov și Ribbentrop parafau de fapt împărțirea Europei Est-Centrale în sfere de influență germană și sovietică.

În condițiile în care se contura perspectiva apropiată a războiului, la 26 august 1939 Marele Stat Major polon a cerut, prin atașatul militar la București, sprijinul guvernului român pentru tranzitul de materiale de război prin România. Guvernul român a aprobat cererea, Marele Stat Major Român desemnând, pentru satisfacerea solicitării poloneze, portul Galați¹. Acest fapt a atras, la 31 august 1939, protestul ferm al ambasadorului german la București, Wilhelm Fabricius, respins de primul ministru Armand Călinescu și regele Carol al II-lea. O nouă cerere de tranzit a 5.000 kg material de război spre Polonia a fost făcută de ministrul englez Hoare, la 1 septembrie 1939².

Refuzând să ia în considerare propunerile Angliei de a purta negocieri directe cu partea polonă, în zorii zilei de 1 septembrie 1939, fără declarație de război, Germania a declanșat atacul împotriva Poloniei. Două zile mai târziu, Anglia și Franța declarau război celui de-al treilea Reich.

La câteva ore de la declanșarea agresiunii germane, ministrul Beck a înștiințat România despre cele întâmplate și a solicitat guvernului român adoptarea unei atitudini binevoitoare față de Polonia. Faptul că nu exista un aranjament tehnic între cele două țări în eventualitatea agresiunii germane a făcut ca, în această primă fază, să nu se pună problema asistenței militare românești³.

¹ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 65, f.277; Armand Călinescu, *Însemnări politice (1916-1939)*, București, Humanitas, 1990, p.427; Petre Otu, *Relațiile româno-polone în anii 1939-1940. Sprijinul acordat de statul și poporul român refugiaților militari polonezi*, în vol. *Polonezi în România după anul 1939. Studii și comunicări*, „Muzeul Olteniei”, Craiova, 1996, p.17-18.

² Călinescu, *op. cit.*, p.427-428; Otu, *op.cit.*, p.18.

³ Marian Chiriac Popescu, *Relațiile militare româno-polone în perioada interbelică (1918-1939)*, București, Editura Sigma, 2001, p.105. Vezi și Ion Constantin, *Din istoria Polonei și a relațiilor româno-polone*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2005, p.189-190.

La 4 septembrie 1939 guvernul român a proclamat neutralitatea țării, reconfirmată de Consiliul de Coroană din 6 septembrie¹. Adoptarea neutralității nu contravenea tratatului dintre cele două țări, care prevedea numai o cooperare militară împotriva unei agresiuni din est.

Ministrul Afacerilor Externe, Grigore Gafencu, trimitea instrucțiuni oficiilor diplomatice ale României la Paris, Londra, Berlin și Roma, în care preciza: „Respectarea strictă a regulilor neutralității ne îngăduie să dăm Poloniei toate ajutoarele dictate de omenie și de prietenie, fără a comite imprudențe inutile și păstrând pașnice și corecte raporturi cu Germania”².

Adoptarea neutralității nu a împiedicat guvernul român să inițieze acțiuni diplomatice pentru a contribui la restabilirea păcii europene sau, cel puțin, pentru a preîntâmpina extinderea conflictului. Astfel, România a luat inițiativa constituirii *blocului neutrilor în Balcani*, acțiune eșuată.

Atât guvernul cât și opinia publică au apreciat că neutralitatea nu însemna refuzul ajutorului material și moral posibil de dat Poloniei în acele momente dificile ale existenței sale.

Prin intrarea trupelor sovietice în Polonia, la 17 septembrie 1939, s-au creat probleme deosebit de grave și pentru România. Ca urmare a răsturnării situației strategice, a apărut pericolul unei agresiuni și dinspre est și nord, în condițiile în care România se confrunta deja cu amenințarea dinspre Ungaria și Bulgaria. Situația creată a impus o reprojecție a dispozitivului militar, a forțelor și mijloacelor, dispuse până atunci în partea de vest pentru respingerea unei ofensive ungaro-germane, fiind redislocate la est între Carpați și Nistru³.

În studiile elaborate de cele două State Majore Generale nu se regăsea nici un plan de acțiune împotriva sovieticilor care să presupună cooperarea militară și în condițiile atacului german împotriva Poloniei. În acea situație, când România își declarase neutralitatea, chiar dacă se puneau în aplicare planurile comune de apărare, acestea ar fi fost cu siguranță sortite eșecului, deoarece cele două țări nu puteau concentra forțele necesare opririi tăvălugului sovietic dinspre Est, în condițiile agresiunii germane dinspre Vest⁴.

O intervenție românească, dacă s-ar fi produs, nu schimba cu nimic situația militară a statului polonez și ar fi dus la dezmembrarea rapidă a României. Acest lucru era contrar spiritului alianței româno-polone, care, în caz de aplicare, presupunea acordarea unor ajutoare reale.

Polonia a înțeles situația dificilă în care era pusă România, acordarea asistenței militare implicând un conflict atât cu Germania, cât și cu U.R.S.S. Ca atare, guvernul

¹ 23 August 1944. *Documente*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p.36; Otu, *op.cit.*, p.18.

² Apud Mariana Stoian, *Vespasian Pella despre situația juridică a refugiaților politici poloni aflați în România*, în vol. *Polonezi în România...*, p.46.

³ Otu, *op.cit.*, p.18.

⁴ Popescu, *op.cit.*, p.106.

polon nu a cerut îndeplinirea obligațiilor prevăzute în tratatul de alianță, convins și de inutilitatea împingerii României în război¹.

Atacată din două părți, Polonia se afla într-o situație fără ieșire, fapt ce a determinat conducerea politică și militară să adopte calea refugiului în România. Exodul polonez a început încă din 10 septembrie, cu populația civilă, în condițiile în care, la nivelul conducătorilor de stat, nu exista o înțelegere oficială. Ca răspuns la solicitarea guvernului polonez din 13 septembrie 1939, Președinția Consiliului de Miniștri român a dat un comunicat la 15 septembrie, în care erau reglementate măsurile pentru primirea refugiaților polonezi.

Aceștia erau împărțiți în trei categorii. O primă categorie era formată din civili – „civili și părinți ce eventual ar veni în țară”, se spunea în comunicat, cărora urma să li se acorde „azilul impus de sentimentele de neutralitate”. A doua era reprezentată de „orice trupe sau formațiuni militare străine care ar trece frontiera”, acestea urmând să fie dezarmate, fixându-li-se o anumite regiune de locuit, până la sfârșitul ostilităților. Așa cum era formulată, această prevedere avea un caracter general, ea aplicându-se oricărui formațiuni militare străine, fără să facă distincție între cele două părți combatante. A treia categorie era formată din persoanele care „au deținut situațiuni politice”, îndatorate a domicilia în localități anume indicate, „abținându-se de la orice activitate de ordin politic”².

În noaptea de 17/18 septembrie 1939 președintele Poloniei, Ignacy Mościcki, premierul Felicjan Składkowski și alți membri ai guvernului au trecut granița în România, fiind primiți cu ospitalitate la Cernăuți. În pregătirea primirii refugiaților polonezi un rol important l-au avut reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române. La puțin timp după începerea războiului, Mitropolitul Bucovinei, Visarion Puiu, a adunat personalul de la Palatul Metropolitan din Cernăuți și a anunțat că vor sosi la Palat Președintele Poloniei împreună cu guvernul și Batalionul de gardă al Președinției. La sosirea detașamentului polonez, la Palatul Metropolitan a avut loc un consiliu cu participarea autorităților locale și a Mitropolitului, stabilindu-se măsurile pentru cazarea refugiaților. Așa cum relevă mărturiile unor participanți la această acțiune, refugiații polonezi au fost tratați „cu deosebită dragoste creștină”. Militarii serveau masa într-o sală special amenajată la Palatul Metropolitan, iar conducerea poloneză în sufragerie, împreună cu Mitropolitul Visarion Puiu. Acesta s-a ocupat personal de toate detaliile privind masa, cazarea și celelalte aspecte referitoare la oaspeții polonezi, fiind ajutat de administratorul Palatului, Arghiropol, și de ing. Gh. Constantinescu, directorul Fondului Bisericesc al Mitropoliei Bucovinei. După câteva zile, oaspeții civili au plecat cu un tren special spre Constanța; militarii din Batalionul de gardă au mai rămas câteva zile, apoi au plecat și ei. La plecare, conducerea poloneză a donat Mitropolitului Visarion Puiu, personal, un automobil Cadillac, model 1939, iar Mitropoliei Bucovinei două mașini (un camion Polski Fiat și un autoturism). Ulterior, în anul 1944, Visarion Puiu a donat

¹ *Ibidem.*

² *Apud Stoian, op.cit., p.46-47.*

autoturismul mareșalului Ion Antonescu¹. La 18 decembrie 1939, Vassily James (Vasile Jeimsu), misionar ortodox finlandez în India, scrie Mitropolitului Visarion Puiu și elogiază ospitalitatea oferită refugiaților polonezi la Cernăuți, arătând că aceasta „poate fi un exemplu de caritate Creștină care poate să aducă un folos mulțimii de corelegionari sub viitoarea conducere polonă...”².

Președintele și membrii guvernului au fost urmați de un mare număr de militari și civili, vehicule și materiale de război. Asupra numărului de refugiați nu există un consens în istoriografia românească. Sunt surse care avansează cifra de 100.000 persoane³, altele apreciază că acestea au fost în număr de 69.500, din care 23.500 soldați și ofițeri (conform agenției Reuter și ziarului „Manchester Guardian”)⁴. Evidența Comisariatului General pentru Refugiații Polonezi (care a funcționat în cadrul Ministerului de Interne, între 26 septembrie 1939 – 1 ianuarie 1944) consemna 49.547 persoane care primiseră azil până la data de 4 octombrie 1939 (dintre aceștia 23.035 erau militari)⁵. Cu certitudine, numărul refugiaților a fost mult mai mare decât cel al declarațiilor oficiale, mai ales dacă ținem cont de faptul că multe persoane au renunțat la statutul de azilant fie datorită perioadei scurte de ședere în România, fie din cauza dificultăților generate de afluența cererii.

Afluxul de refugiați a creat o gravă problemă politică și umanitară. Primirea oficialilor polonezi pe teritoriul țării avusese loc nu în calitate de persoane plenipotențiare ale statului polonez, ci de persoane particulare, fapt ce nu a fost înțeles dintr-o dată de polonezi. Ajuns la Cernăuți, președintele J. Mościcki a adresat un mesaj polonezilor, în care, între altele, a declarat că transferă „sediul președintelui Republicii și al înaltelor autorități ale Statului într-o reședință, unde există condițiuni și posibilitate de a veghea la interesele republicii”⁶. Declarații asemănătoare au făcut ministrul de Externe, J. Beck, mareșalul E. Rydz-Śmigły⁷. Așa, de pildă, ministrul polon de Externe

¹ Dumitru Stavarache, *Date cu privire la primirea polonezilor la Cernăuți în 1939*, consemnate în convorbirea cu Pr. Protosinghel Cosma Juncu, 08 aprilie 2000, Mănăstirea Cernica, în lucrarea *Mitropolitul Visarion Puiu. Documente din pribegie (1944-1963)*, Pașcani, Editura Moldopress, 2002, nota 16, p.35.

² Vezi Dumitru Stavarache, Ion Negoescu, *Mitropolitul Visarion. Relațiile cu Biserica Anglicană*, București, Editura Publirom, 2004, Documentul nr. 40, p.113-114. Despre „momentul Cernăuți” al refugiului polonezilor vezi pe larg Alcea Valcini, *Tragedia Poloniei*, în „Dosarele Istoriei”, nr.2 (90), 2004, p.12-17.

³ A. Karețki, L. Eșanu, *Demnitari polonezi refugiați în România la începutul celui de-al doilea război mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, Iași, 1975, p.1.

⁴ *Idem*, *Poporul român, în sprijinul refugiaților polonezi în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, Iași, 1970, p.4; Florin Anghel, *Câteva date despre polonezii din România, minoritatea polonă și refugiații, 1939-1940, în Polonezi în România după anul 1939*, p.63.

⁵ Loghin, Tuțu, *op.cit.*, p.40; Anghel, *op.cit.*, p.63-64.

⁶ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 42, f.201.

⁷ Vezi Constantin Botoran, *Atitudinea autorităților române față de demnitarii poloni refugiați în România*, în *Polonezi în România după anul 1939*, p.30.

a declarat că nu primește să fie găzduit pe seama guvernului român și cerea să plătească toate cheltuielile. Guvernul României a replicat: „Guvernul român își oferă ospitalitatea în mod cât mai larg personalităților polone refugiate, dar, bineînțeles, dacă ei țin cu orice preț să plătească cheltuielile necesare de găzduire a lor, aceasta este o chestiune care îi privește”¹.

Poziția oficialilor polonezi a creat oarecare stare de nemulțumire la nivelul autorităților române. Într-o întrevedere a ministrului român de Externe cu contele Poninski, consilier al Ambasadei Poloniei la București, acesta, în numele ambasadorului Roger Raczyński și al ambasadei, a declarat că „atitudinea guvernului român a fost perfectă” și că „mulțumește din toată inima” pentru tot ce făcuseră autoritățile române. „Ambasadorul roagă să iertăm unele manifestații, pe care le regretă din toată inima”². Contele a mai spus că „aceasta este în interesul României și în interesul Poloniei, căci, deasupra agitațiilor și intereselor individuale [ale] unor persoane care par a trăi în altă lume, există interesele permanente ale Poloniei”³. Așa cum arăta Anatol Petrencu, „diplomații polonezi înțeleseseră mai degrabă decât oamenii politici polonezi situația în care aceștia s-au pomenit: zilele guvernului condus de generalul F. Składkowski erau numărate; reprezentanții Sanației au pierdut războiul cu Germania și, respectiv, peste puțin timp, la 20 septembrie, vor fi nevoiți să-și declare demisia. Rolul guvernului român în acest act este limpede. Forțele politice poloneze de opoziție vor prelua inițiativa formării noului guvern și continuării luptei împotriva cotropitorilor nazisto-sovietici”⁴. În aceste condiții, președintele Mościcki a demisionat, fiind înlocuit de Władysław Raczkiewicz. Permișiunea constituirii pe teritoriul României, neutre atunci, a unui guvern polonez care continua războiul împotriva Germaniei a fost un act evident de manifestare antihitleristă și un neprecupețit sprijin acordat Poloniei. Ulterior, W. Raczkiewicz s-a refugiat la Paris, ducând cu sine lista noului cabinet, unde Ambasada română va colabora cu el în secret.

În legătură cu statutul juridic al persoanelor oficiale poloneze refugiate pe teritoriul României, stat neutru în războiul nazisto-sovietic împotriva Poloniei, Consiliul juridic al Ministerului român de Externe a emis un aviz în care se arăta că trupele unui stat beligerant aflate în retragere sunt permise de statul neutru numai cu titlu de refugiați, ele sunt dezarmate și internate, pentru a nu mai continua, sub nici o formă, lupta împotriva celeilalte părți beligerante; situația persoanelor oficiale refugiate pe teritoriul unei țări neutre era interpretată astfel: dacă ele renunță la calitatea oficială, vor fi tratate ca simpli supuși ai unuia dintre statele beligerante, care, pe teritoriul statului neutru, în limitele respectării legilor țării, se va bucura de toate libertățile, putând părăsi oricând teritoriul statului ospitalier pentru a merge în altă țară. Dacă însă aceleași persoane înțeleg să-și păstreze calitatea oficială de conducători ai uneia dintre țările beligerante, atunci, scriau

¹ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 69, f.36.

² *Idem*, f. 37.

³ *Ibidem*.

⁴ Anatol Petrencu, *Polonezi în România (1939-1941). Unele considerații*, în „Cugetul” nr. 2(22) 2004, Chișinău, p.31.

autorii avizului, situația se schimba: regulile esențiale ale neutralității obligă statul neutral care i-ar primi la luarea unor măsuri fără de executarea cărora s-ar vedea expus la represalii din partea celuilalt stat beligerant¹.

În repetate rânduri, ambasadorul german W. Fabricius a protestat față de hotărârea guvernului român de a primi personalul polonez, declarând că autoritățile germane vor primi asistența acordată drept un act de inamicitate față de al treilea Reich². Același lucru l-a făcut și Uniunea Sovietică, Molotov cerându-i explicații ministrului român la Moscova despre prezența „hoardelor înarmate” ale fostei armate poloneze pe teritoriul românesc³.

În pofida presiunilor germane și a pericolelor iminente, România a asigurat în condiții bune tranzitul pe teritoriul său a tezaurului polonez⁴.

În contextul măsurilor întreprinse pentru salvarea armatei, a bunurilor materiale și culturale ale statului, la 11 septembrie 1939, guvernul polon a înștiințat confidențial guvernul român despre intenția de a depozita în străinătate rezerva de aur a Băncii Poloniei, solicitându-i să autorizeze tranzitul acesteia prin România. El solicita, totodată, guvernului român garanții privind libera dispozițiune și posibilitate de efectuare a vârsămintelor în favoarea unei terțe puteri. Cerea, de asemenea, să se asigure securitatea transportului și, în funcție de împrejurări, posibilitatea depozitării temporare a aurului la Banca Națională a României⁵.

Transportul prin România al aurului polonez s-a desfășurat fără dificultăți. Pentru serviciile prestate, autoritățile românești nu au pretins nici o compensație. Prin aceasta, cum scrie Henryk Batowski, România „a adus un serviciu enorm Poloniei”⁶. La 12 septembrie 1939, tezaurul polonez (82.403 kg aur, în valoare de 45 milioane dolari) a fost îmbarcat în portul Constanța pe un vas britanic, ajungând, în cele din urmă, la Banca engleză din Londra, Banca Federală din New York și la Banca Canadei din Ottawa.

În a doua decadă a lunii septembrie 1939, în România au continuat să sosească noi transporturi din Polonia. În după amiaza zilei de 18 septembrie și în prima jumătate a zilei următoare au sosit la Cernăuți 41 camioane și autobuze încărcate cu lăzi, baloturi, saci și suluri care conțineau aur în lingouri, monede de argint și aur, obiecte de argint și aur și opere de artă. Ele alcătuiau o parte a aurului Băncii Poloniei, valorile Fondului Apărării Naționale și tezaurul național cultural de la muzeul Wawel, între altele și celebrele Arras-uri (goblenuri). Acestea au fost transportate cu o coloană de mașini pe

¹ Vezi pe larg Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 69, f.25-29.

² Călinescu, *op.cit.*, p.432.

³ Otu, *op.cit.*, p.19.

⁴ Dintre studiile mai recente pe tema tranzitării prin România a aurului polonez vezi: Wojciech Rojek, *Rolul României în demersurile privitoare la expedierea în Apus a aurului polonez (septembrie 1939 – iulie 1940)*, în vol. *Relații polono-române de-a lungul timpului*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2001, p.55-77.

⁵ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, f.326.

⁶ Henryk Batowski, *Agonia Pokoju i poczatek wojny. Sierpień – Wrzesień 1939 (Agonia păcii și începutul războiului. August – Septembrie 1939)*, Poznań, 1969, p.321.

teritoriul țării, ajungând la București, în ziua de 23 septembrie 1939. Mașinile au fost descărcate în fostul local al Băncii Marmorosch Blank, operație care a durat toată noaptea de 23 spre 24 septembrie¹. În octombrie – noiembrie 1939, aceste valori au fost expediate în Franța, la dispoziția guvernului polonez din exil, unele fiind transportate apoi în Canada, unde au rămas până la sfârșitul războiului.

Statul român a acordat o atenție deosebită activității de primire și întreținere a refugiaților, în acest scop fiind înființat, la 27 septembrie 1939, Comisariatul general pentru asistența refugiaților polonezi, cu sediul în București, strada Th. Aman nr. 12, în frunte cu col. (r.) magistrat Hagi Stoica; a funcționat pe lângă Ministerul Ordinei Publice până la 1 ianuarie 1944, când s-a transformat în subsecretariat de stat, fiind desființat abia în 1945. Se înființează, de asemenea, Societatea Română a prietenilor Poloniei, cu filiale în marile orașe, pentru primirea refugiaților. Pe de altă parte, polonezii înființează Comitetul central polonez pentru ajutorarea refugiaților (Centralny Polski Komitet Uchodźcom), cu sediul în strada Roma nr. 38, care, în câteva luni, organizează 45 de comitete locale².

O atenție specială s-a acordat conducerii supreme politico-militare refugiate. Astfel, președintelui Mościcki i-a fost destinată o reședință în Piatra Neamț, unde va ajunge în seara zilei de 18 septembrie. Ulterior, la 5 noiembrie a fost mutat la Craiova, de unde, la 25 decembrie 1939, în secret, a părăsit România stabilindu-se în Elveția, la Versoix, unde a decedat la 2 octombrie 1946³. Celelalte persoane oficiale poloneze (în număr de 305) au fost imbarcate și dirijate, în cursul zilei de 18 septembrie 1939, spre Slănic Moldova, unde li s-au pus la dispoziție hotelurile, întreaga stațiune fiind închisă, din aceste motive, turiștilor români. De aici demnitarilor polonezi au fost mutați, în luna octombrie a aceluiași an, la Băile Herculane, Craiova și București⁴, tocmai pentru a-i aduce mai aproape de granița cu lumea liberă, unde își doreau de fapt să ajungă⁵.

Oficialitățile poloneze prezente pe teritoriul României au putut stabili contacte politice, s-au întâlnit cu ziariști, au efectuat liber convorbiri telefonice în interior și cu străinătatea, totul cu acordul tacit al autorităților române.

Dacă, în ceea ce privește regimul demnitarilor polonezi din România, se poate discuta între termenii *azil politic* și *internare* (cazul ministrului de externe, Józef Beck), în ceea ce i-a privit pe militari și civili, autoritățile române, sprijinite de grupul etnic polonez din țară, au dat dovadă de maximă flexibilitate, neagreând până în 1941, nici una din sugestiile venite de la Berlin⁶.

¹ Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, fond X, dos. 2845, p.1-14.

² Ion Petrică, *Activitatea culturală a polonezilor refugiați în România în fața agresiunii hitleriste, în Relațiile polono-române de-a lungul timpului*, p.183.

³ Popescu, *op.cit.*, p.109.

⁴ Constantin Kirițescu, *România în al doilea război mondial* (Ed. Gh. Buzatu), vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p.91.

⁵ Daniel Hrenciuc, *România și Polonia. 1932-1939. Relații politice și diplomatice*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, p.169.

⁶ Anghel, *op.cit.*, p.67-68.

La presiunea germană și sovietică, guvernul român s-a văzut nevoit să dispună încartiruirea membrilor guvernului polonez (primul-ministru F. Slawoj Składkowski, ministrul de Externe Józef Beck, mareșalul Rydz-Śmigły și ceilalți miniștri). Primul ministru F.S. Składkowski a locuit la Băile Herculane, până când a primit permisiunea de a se reîntoarce la București, de unde a plecat în Turcia, la 22 iunie 1940, cu un pașaport fals, sub numele de Wincenty Wojcicki, având sprijinul autorităților române. Singurul oficial de rang înalt polonez care a rămas în România a fost col. Józef Beck. Acesta a avut domiciliul în mai multe localități și a murit la 7 iunie 1944, în comuna Stănești, satul Stejarul din județul Vlașca (azi Giurgiu), fiind înmormântat în cimitirul Bellu din București¹. În martie 1991 rămășițele sale pământești au fost predate statului polon.

În conformitate cu normele umanitare, cu prevederile Convenției de la Haga (1907) și în pofida presiunilor insistente ale germanilor, militarii polonezi au fost considerați refugiați militari, și nu prizonieri de război.

Pentru cartiruirea militarilor polonezi a fost destinată, inițial, zona din nordul Dobrogei (Babadag – Tulcea). Numărul mare și necesitatea asigurării unor condiții bune de trai au impus schimbarea zonei de internare la: Râmnicu-Vâlcea, Călimănești, Drăgășani, Caracal, Slatina, Slănic-Prahova, Govora, Craiova etc. Generalii, împreună cu familiile lor, au fost cazați inițial la Băile Herculane, apoi la Călimănești. Mareșalul Smigły cu suita sa, a locuit, până la mijlocul lunii octombrie, în palatul Jean Mihail din Craiova, iar ulterior în comuna Dragoslavele, județul Muscel², de unde, la sfârșitul anului 1940, avea să plece în Ungaria.

Cimitire militare poloneze există la Craiova, Drăgășani, Ocnele Mari, Turnu Severin, Câmpulung-Muscel, Târgu Jiu și Suceava³.

Plecările masive din rândul militarilor polonezi au determinat restructurări ale cantonamentelor, în februarie 1940 refugiații fiind grupați în două zone mai importante: Târgu-Jiu și Târgoviște-Comișani⁴.

Hotărârea militarilor polonezi de a continua lupta pentru eliberarea patriei lor a fost, în unele cazuri, perturbată de excesul de zel al unor comandanți locali ai lagărelor. Astfel, la Caracal, responsabilii locali i-au obligat pe militarii polonezi să jure credință față de România, fapt ce a stârnit revolta ofițerilor polonezi, care s-au adresat instanțelor românești superioare, inclusiv regelui Carol al II-lea⁵.

Sub aparența regimului de internare, militarii polonezi au beneficiat de o mare libertate, astfel că, până în iunie 1940, aproximativ 14.000 dintre ei (printre care și mareșalul Rydz-Śmigły) au părăsit țara cu sprijinul tacit al guvernului și autorităților

¹ Arh. M.A.E., fond 71/Polonia, dos. 60, f. 341.

² Otu, *op.cit.*, p.20; Milică Moldoveanu, *Ultimele zile ale lui Józef Beck*, în „Magazin istoric”, XXXVII, nr. 3 (432) martie 2003, p.26.

³ Vezi articolul mons. Jerzy Pawlik, *Mogily Zolnierzy Polskich w Rumunii* (Mormintele militarilor polonezi în România), în „Tygodnik Katolicki” din 21.03.1999.

⁴ Otu, *op.cit.*, p.21.

⁵ Vezi Petrencu, *op.cit.*, p.33.

românești, îndreptându-se spre Anglia și Franța, Africa, dar și Orientul Apropiat. Mulți militari polonezi au ajuns în Siria, înrolându-se în armata generalului Weygand¹.

În urma convenției între România și Germania, din cei 6.825 de militari polonezi rămași în țară după iunie 1940, 4.019 s-au repatriat în teritoriul polonez. Potrivit condițiilor puse de guvernul român, repatrierea nu s-a făcut decât în baza consimțământului scris al fiecărui militar polonez și al angajamentului luat de Germania ca aceștia să nu fie înrolați după întoarcerea în țară².

Peste 3.000 de refugiați au rămas, totuși, în România, pe toată durata războiului, fiind repatriați în Polonia în anii 1945-1947. În taberele și cantonamentele destinate refugiaților au fost asigurate toate condițiile necesare pentru un trai civilizat. Ele posedau infirmerii și aparatură medicală, erau înzestrate cu biblioteci, săli de spectacole, aparate de proiecție și de radio, se asigura presa română și străină. Acest lucru a permis numeroase și variate activități culturale, artistice, sportive³. Militarii polonezi au beneficiat și de alte facilități: participarea la unele reuniuni științifice naționale; condiții ca unii specialiști să-și poată continua cercetările științifice în țară; cursuri de română, franceză și engleză etc.

Începând cu 18 septembrie 1939 militarii polonezi de toate gradele și funcționarii civili au primit alocații de hrană și întreținere corespunzătoare: 9.000 lei pentru generali; 8.100 lei pentru ofițerii superiori; 6.000 lei pentru ofițerii inferiori; 2.400 lei pentru subofițeri. Soldații polonezi au beneficiat de aceleași drepturi ca și soldații români – 13 lei pe zi⁴.

În multe localități în care domiciliau familii de refugiați s-au înființat școli primare și licee încadrate cu învățători și profesori polonezi, subvenționate de statul român. Asemenea școli au funcționat la București, Ploiești, Turnu-Severin, Brăila, Pitești, Călărași, Caracal, Băile Govora, Ocnele Mari etc.

În București, numeroși intelectuali refugiați au desfășurat o bogată activitate culturală⁵, aici tipărindu-se publicații, piese de teatru poloneze, copiilor creându-li-se condiții să învețe în limba maternă, studenților să audieze gratuit cursuri universitare.

Ospitalitatea poporului român, a militarilor, condițiile de viață optime asigurate refugiaților, solitudinea față de nevoile lor au fost recunoscute de militarii polonezi de toate gradele, de personalități militare și civile poloneze și străine, de ziaristi, de organizații de asistență socială etc.⁶.

Ziarul „Kurier Polski” din 19 octombrie 1939, editat până la 5 octombrie 1939 la Cernăuți, apoi transferat la București, a publicat articolul *Nu vom uita*, din care reținem următoarele: „Pe minunatul pământ românesc ne întâlnim în fiecare zi și la fiecare pas cu manifestări de ospitalitate cordială. Nu vom uita niciodată primele clipe

¹ Popescu, *op.cit.*, p.112.

² *Idem.*

³ Otu, *op.cit.*, p.21.

⁴ *Idem*, p.21-22.

⁵ Vezi pe larg Petrică, *op.cit.*, p.182-190.

⁶ Vezi pe larg Otu, *op.cit.*, p.22-23.

după trecerea graniței. Copleșiți de îngrozitoarea nenorocire a întregului popor, condamnați la soarta grea a pribegiei, am înțeles de la început că ne aflăm pe pământul unor prieteni, că inimile românilor bat în ritmul prieteniei sincere pentru toți polonezii, că ei trăiesc nefericirea noastră”¹. Organ de presă al polonezilor din România, „Kurier Polski” se difuza în Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia, Italia și Franța. Împreună cu alte publicații, „Kurier Polski” își propunea să strângă rândurile emigrației poloneze, să o apropie de poporul care îi oferea ospitalitate și să mențină treaz spiritul național, conștiința națională. Erau publicate articole despre istoria, geografia și cultura poporului român, traduceri din literatura română, dar, în primul rând, foarte multă literatură polonă. „Literaturii, ca de atâtea ori după ultima împărțire a Poloniei din 1795, îi revenea misiunea de a salva spiritualitatea poporului polonez. În Polonia ocupată erau organizate, în clandestinitate, cursuri pentru învățământul de toate gradele, iar pe malurile Dâmboviței, după aproape jumătate de veac de la apariția publicației «Wiarus», reînvia crezul mesianic”².

Recunoștința față de ospitalitatea românească a fost exprimată și de Henryk Ghelard și Ștefan Lancewski, președintele și respectiv secretarul secției Asociației Americane pentru ajutorarea polonezilor refugiați. Aceștia au transmis autorităților române: „Binevoii a lua act că noi, pe acest pământ ospitalier, n-am avut nici o neînțelegere cu nimeni. Față de d-voastră păstrăm și vom păstra cel mai profund respect de felul cum am fost și suntem tratați”³.

Statul român a cheltuit sume importante pentru întreținerea și asistența refugiaților polonezi, în baza acoperirilor oferite prin aurul depus la Banca Națională Română de Bank Polski și a valorii materialelor predate sau lăsate în România de fosta armată poloneză. Suma totală cheltuită pentru întreținerea refugiaților polonezi a fost de 2.115.614.622 lei, din care 405.889.186 lei pentru militari (întreaga sumă este calculată la cursul monedei anului 1939)⁴.

Ajutorul dat de România polonezilor se înscrie ca un moment emblematic al prieteniei tradiționale dintre cele două popoare⁵. Cu recunoștință au amintit de acest ajutor eminentii scriitori și publiciști contemporani: Stanisław Czernik, Kazimiera Hłakówiczówna, Danuta Bienkowska, Juliusz Demel etc., dar și istoricii care au abordat problematica celui de-al doilea război mondial, ca Tadeusz Dubicki, „în pofida situației

¹ „Kurier Polski”, nr. 434 (5) 19 octombrie 1939.

² Petrică, *op.cit.*, p.185.

³ *Apud* Hrenciuc, *op.cit.*, p.186.

⁴ Otu, *op.cit.*, p.22.

⁵ Dintre contribuțiile istoriografice poloneze consacrate acestui moment vezi Tadeusz Dubicki, *Wojsko polskie w Rumunii w latach 1939-1941* (Armata poloneză în România în anii 1939-1941), Warszawa: Oficyna Wydawnicza, Varșovia, 1994; Jerzy Kalinski, *Amintiri din perioada șederii în România*, în *Polonezi în România...*, p. 108-112; Rudolf Hoffman, *Na Linii Bukareszt-Warszawa* (Pe linia București-Varșovia), în „Trybuna” din 12 noiembrie 1999, Varșovia; Andrzej Dubicki, *Wojenne uchodźstwo polskie w Rumunii w ujęciu statystycznym* (Refugiații polonezi din timpul războiului în date statistice), Suceava, 2000, p.164-172.

dificile și a riscurilor la care își expuneau țara autoritățile române și-au exprimat acordul să își ajute aliatul aflat într-o grea situație și au încercat să găsească soluții care ar fi putut să le ocrotească de amestecul direct al Germaniei” și „în același timp, să le dea posibilitatea de manevră favorabilă față de partea polonă...”¹.

Sprijinul românesc dat Poloniei vitregite – act de mare curaj în acele zile de accentuată izolare a României pe plan extern – venea în condițiile în care eforturile diplomaților polonezi la Paris și Londra pentru ajutorarea aliatului care lupta singur împotriva invadatorului hitlerist rămăseseră zadarnice.

În articolul *Omenie, ospitalitate, neutralitate*, Cezar Petrescu, dând glas sentimentelor de prietenie ale românilor față de Polonia îndurerată, scria: „Ni s-a cerut ospitalitate pentru șeful statului și membrii guvernului polonez, care se refugiază pe pământul României. Ospitalitatea e în firea noastră... Răspunzând unei sacre datorii de umanitate care depășește liniile hotarelor și fronturilor, limanul de omenie la noi l-au căutat și l-au cerut cei dintâi crunt loviți ai războiului”. La rândul său, marele prieten al Poloniei, istoricul N. Iorga, scria în „Neamul Românesc” din 27 septembrie 1939: „Tot ce putem să le dăm cu mâini largi acestor reprezentanți ai unei națiuni de care ne leagă veacuri de luptă le vom da”².

Atitudinea binevoitoare a României față de poporul polonez în acele zile de tragedie a creat o stare de nemulțumire la Berlin, urmată de presiuni, amenințări și sancțiuni. Primul ministru al României, care dovedise atâta sollicitudine față de Polonia în restriște, va fi ținta amenințărilor Berlinului. La 21 septembrie 1939 premierul Armand Călinescu a fost asasinat de către agentura hitleristă din România, printre altele și pentru declarațiile lui în problema polonezilor. El își exprimase „admirația pentru atitudinea Poloniei” și hotărârea de acorda tranzit de armament”³. Aș vrea să fac astfel, declara Armand Călinescu, ca toți polonezii, care vor ajunge de aici la aliați în vederea continuării luptei pentru libertate, să-și amintească despre mine ca despre un adevărat prieten”⁴. Ca simbol al recunoștinței poporului polonez față de sprijinul premierului român în acele momente dramatice, o stradă din Varșovia, lângă Ambasada României, poartă numele lui Armand Călinescu⁵.

Autoritățile românești au asigurat facilități pentru desfășurarea activităților organizațiilor de ajutorare autohtone și străine. De asemenea, au sprijinit tacit activitatea

¹ Dubicki, *op.cit.*, p.287.

² *Apud* Popișteanu, Dolghin, *Tragedia anului 1939 în revista de cultură „Magazin Istoric”*, în *Polonezi în România...*, p.98.

³ Milică Moldoveanu, *Polonia în Rezistența europeană 1938-1945*, București, Editura Militară, 1973, p.154.

⁴ *Idem*, p.155.

⁵ Inscripția pe placa instalată pe prima clădire a străzii are următorul text: „Armand Călinescu, politician român, președintele Consiliului de Miniștri al României (martie – septembrie 1939), a susținut hotărât poporul polonez în momentul agresiunii naziste”.

ambasadei polone la București de evacuare a cetățenilor militari și civili din România în Franța, Anglia, Orientul Mijlociu etc.¹.

După cum releva în memoriile sale ministrul de Externe din perioada iulie-septembrie 1940, Mihail Manoilescu, însăși menținerea în funcțiune a ambasadei polone până în toamna anului 1940 a reprezentat un act de curaj din partea României, având în vedere presiunile făcute de diplomația germană pentru desființarea ei².

Un aspect mai puțin cunoscut este legat de activități poloneze speciale în România în perioada războiului mondial. Cercetări istoriografice recente dovedesc că și în acest domeniu autoritățile române au aplicat un tratament special – în sens pozitiv – cetățenilor unei țări prietene, veniți în ceasuri de restriște în casa noastră³. Operațiunile serviciilor secrete poloneze aveau agrementul și chiar sprijinul autorităților române, partea poloneză beneficiind atât de logistica pusă la dispoziție de România cât și de implicarea efectivă a etnicilor poloni. Astfel, prin forța împrejurărilor în intervalul septembrie 1939 – noiembrie 1940, spațiul românesc a devenit teatrul unui război invizibil sovieto-polonez, situație determinată de faptul că teritoriul românesc reprezenta singura soluție pentru statele occidentale – Anglia și Franța în primul rând – de a oferi sprijin statului polonez⁴.

Desigur, în perioada dramatică a anilor 1939-1940, au existat și puncte de vedere deosebite în diverse probleme, nemulțumiri de o parte și de alta, necorelări în derularea unor acțiuni. Acestea au avut, în general, o motivație obiectivă, rezultând din situația dificilă în care se găseau cele două popoare. După aproape șaptezeci de ani de la evenimente, prevalează solidaritatea dintre cele două popoare, eforturile deosebite întreprinse de autoritățile românești și opinia publică pentru sprijinirea unui aliat și prieten aflat la grele momente de cumpănă. Nu mai puțin, evenimentele în cauză sunt de natură să îndemne la reflecții asupra necesității dezvoltării contactelor dintre români și polonezi, cât și a rosturilor viitoare ale celor două popoare în Europa Unită.

¹ Otu, *op.cit.*, p.25.

² Mihail Manoilescu, *Memorii iulie – august 1940. Dictatul de la Viena*, București, 1991, p.129-130; Otu, *op.cit.*, p.25.

³ Vezi Popișteanu, *Activități speciale poloneze în România între 1939-1945*, în *Polonezi în România...*, p.91-96.

⁴ Daniel Hrenciuc, *România și Polonia 1932-1939. Politică și diplomație*, în vol. *Relații polono-române*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2004, p.206.

Year 1939 – a crucial moment in the History of Romanian-Polish Friendshipsrelations

On August 23rd, 1939, the Molotov-Ribbentrop nonaggression pact was signed, along with the infamous secret protocol on the partitioning of Poland and other lands between the Third Reich and the USSR. On September 1, 1939, World War II broke out when the German forces launched an unexpected wide-scale attack against Poland, by air and by land, and defeated its army in three weeks. On September 17, 1939 the Soviet army, also, entered Poland. During those tragical moments, the Romanian state extended special support to the Polish refugees and facilitated the transit of the treasury. Under the appearance of the internment regime, Polish officers and soldiers enjoyed considerable freedom; numerous of them left the country with the tacit support of the Romanian government and authorities, heading for Britain, France, Africa or the Near East. In refugee camps the conditions were decent. The Romanian state spent considerable funds to accommodate the Polish refugees, on the basis of the cover provided by the assets handed over or left in Romania by the former Polish army. This aid may be considered as emblematic of the traditional friendship between the two nations.